

Matúš Čák Trenčiansky

Pán Váhu a Tatier

JÁN LUKAČKA

Matúš Čák Trenčiansky predstavuje významnú osobnosť stredovekých slovenských dejín. Pochádzal z rozkošateného šľachtického rodu Čákovcov. Jeho predkovia pochádzali zo Zadunajska a pôvodne na Slovensku žiadne majetky nevlastnili. Ako „nekorunovaný kráľ“ stál celé štvrtstoročie na čele rozsiahlej domény, ktorá zaberala takmer celé západné a stredné Slovensko a bola fakticky oddelená od ostatného Uhorska.

Umelecké spracovanie portrétu Matúša Čáka Trenčianskeho.
Litografia s nesprávne uvedeným dátumom úmrtia.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/35/Matus_Cak_Trenciansky_1861.jpg

LUKAČKA, Ján. Matúš Čák of Trenčín. Lord of the Váh and the Tatras. *História*, 2017, 16, 3, pp. 9-13.

The author approaches an important figure from medieval history, Matúš Čák of Trenčín, who used all available means to build up his domain in western and central Slovakia. He ruled the region with a firm hand for a quarter of a century, and according to the testimony of contemporaries he did not respect the laws of either the state or the Church. He strengthened almost all the stone castles and entrusted them to loyal castellans and familiars. He harshly punished disobedience and treachery. He had children but they died before him. He designated his nephew Stephen Čech as his heir, but Stephen could not maintain the integrity of Matúš' domain. The tradition of Matúš' Land survived until modern times.

Key words: Matúš Čák of Trenčín. Oligarchy. Stone castles. Familiars. Matúš' Land.

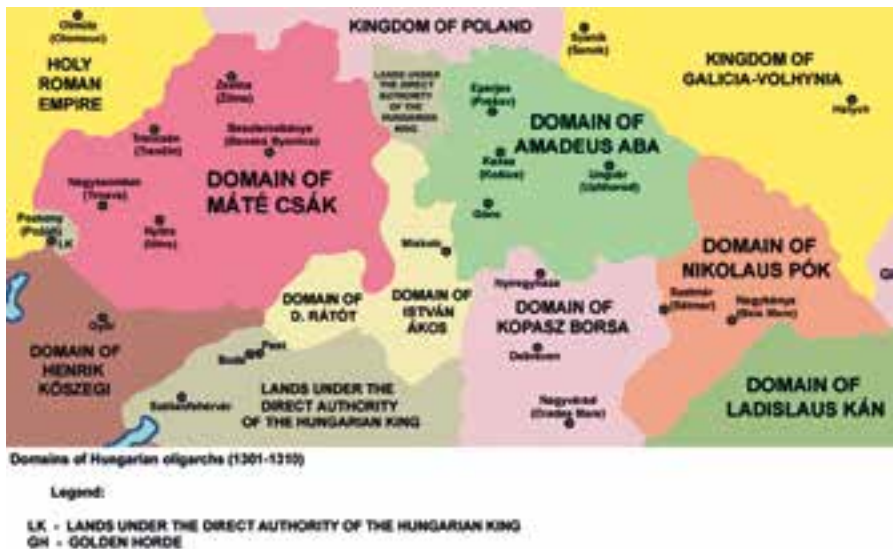
Dieťa svojej doby

Na svojom území Matúš rozhodoval celkom suverénne, disponoval obrovským majetkom organizovanom vo forme hradných panstiev, mal vlastné vojsko a viedol nezávislú vnútornú i zahraničnú

politiku. Pri presadzovaní záujmov postupoval bez akýchkoľvek zábran a neraz sa uchýľoval aj k surovému násiliu. Matúš bol dieťaťom svojej doby, ktorá priala silným a ambicióznym jednotlivcom.¹

Zakladateľom trenčianskej vetvy Čákovcov bol Matúš I., ktorý sa v písom-

ných prameňoch spomína v rokoch 1235 – 1246. Po tatárskom vpáde sa stal nitrianskym županom a na strednom Ponitří získal prvé majetky. Zanechal po sebe štyroch synov. Starší bratia Marek a Štefan zostali na rodových majetkoch v Zadunajske a mladší bratia Matúš II. a Peter

Oblasť, v ktorej vládol Matúš Čák
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4e/Oligarch_domains_1301_1310.png

dúčnosti už nemôže počítať s ďalšími donáciami. Z tohto dôvodu sa ich cesty roku 1303 rozišli a Matúš prešiel do tábora Karola Róberta. Dokonca začal prenasledovať šľachticov, ktorí zostali v službách Václava III. Matúš používal titul palatína a roku 1310 ho kráľ Karol Róbert vymenoval za taverníka a ako bonus mu ešte daroval aj hrad Višegrád v Pilišských horách. Túto svoju hodnotnosť zneužil na odobranie majetkov svojich protivníkov.

Okolo roku 1310 dobudoval svoju rozsiahlu majetkovú doménu na území dnešného západného a neskôr aj stredného Slovenska. Zaujal komitáty: Hont, Novohrad, Gemer a Heveš. V čase najväčšieho rozsahu Matúšovej dŕžavy sa jeho majetky nachádzali na území 14 žúp a boli súčasťou 60 hradných panstiev. Z nich 50 sa nachádzalo na území dnešného Slovenska a 10 v terajšom Maďarsku. K spomínaným hradom patrilo 600 až 700 dedín, no Matúš kontroloval aj viaceré stredoveké miesta (Trenčín, Trnavu, Topoľčany, Žilinu, Bánovce nad Bebravou, Komárno). Na Trenčianskom hrade sa obklopil hodnosťármi, ktorí mali také isté tituly ako hodnosťári kráľovského dvora. Jeho palatínom bol Felicián Zach, dvorským sudcom Štefan syn Pavla z rodu Poznanovcov. Mal aj vlastného taverníka Martina Bugára a po ňom Abraháma

zdedili okrem menších podielov z rodových majetkov najmä rozptýlenú majetkovú držbu na juhozápadnom Slovensku. Práve slabšia majetková základňa nútila mladších bratov k tomu, aby sa s vervou pustili do jej zväčšovania. Najjednoduchšou cestou k tomuto cieľu boli dvorské hodnosti. Prvý raz vystupujú obaja bratia na verejnosti roku 1264. Výraznejšie sa však presadili až počas krátkej vlády Štefana V. (1270 – 1272) a vrchol ich kariéry patrí do prvého desaťročia vlády Ladislava IV. Kumánskeho (1272 – 1283). V tomto období patrili medzi najvplyvnejších veľmožov krajiny a obaja postupne dosiahli najvyššiu krajinskú hodnotnosť – palatínát.

Dedičstvo

Matúš Trenčiansky (Matúš III.) a jeho mladší brat Čák zdedili po otcovi Petrovi a strýkovi Matúšovi II. všetky majetky ako aj rozkošatenú familiaritu. Obaja bratia sa vyznamenali vo vojne proti Rakúšanom, ktorí predtým obsadili okrem Bratislavy aj značnú časť juhozápadného Slovenska. Kráľ Ondrej III. ich vymenoval za dvorských hodnosťárov. Matúš sa stal roku 1296 palatínom a celkom bez škrupúl začal zneužívať svoju vysokú funkciu na vlastné obohacovanie sa. Koncom toho istého roka, po doho-

de s kráľovským kastelánom Martinom Bugárom, zbral kráľovský hrad Trenčín a spomínaného Martina prijal do svojich služieb. Po roku kráľ suspendoval Matúša zo spomínaného úradu, ale ten už pevne kontroloval viaceré hrady na Považí a Poničí.²

Začiatkom 14. stor. už bol Matúš Trenčiansky vedúcou osobnosťou medzi uhorskými oligarchami. Po nečakanej smrti posledného Arpádovca Ondreja III. sa stal stúpencom českého kráľoviča Václava. Nepochybne bol strojcom jeho rýchlej korunovácie. Koncom februára a začiatkom marca roku 1302 predložil kráľovi účet za svoje zásluhy. Vypýtal si donácie na Trenčiansku a Nitriansku župu a osobitne ešte Bojnické hradné panstvo. Kráľ Václav zrejme Matúšovi naznačil, že v bu-

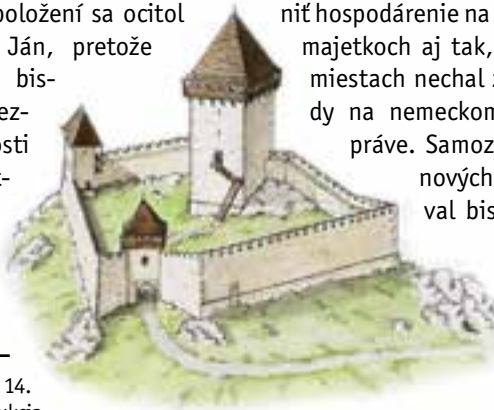
Hrušov (13. stor.) – fotorekonštrukcia
 Zdroj: Ing. arch. Martin Bóna

Rufusa. Vo svojej dŕžave vymenúval sebe oddaných županov a kastelánov.

Matúš a cirkev

Trenčiansky oligarcha sa pred pápežským legátom Gentilisom slávnostne zaviazal rešpektovať svojho kráľa ako aj práva a imunity cirkvi. Keď však mal svoju lojalitu prejavíť účasťou na korunovácii kráľa Karola a výprave proti sedmohradskému vojvodovi Ladislavovi, veľmi rýchlo svoj postoj zmenil. Začal celkom otvorene zneužívať úrad kráľovského taverníka, ktorý mu Karol Róbert predtým zveril a taktiež z darovaného hradu Vyšehrad ohrozoval Budín. Plienil majetky kráľovi verných ľudí a s rovnakou vervou sa pustil aj do drancovania cirkevných majetkov. Kardinál Gentilis prirodzene zareagoval tak, že 6. júla 1311 v Bratislave exkomunikoval Matúša Čáka z cirkvi a nad jeho doménu vyhlásil interdikt. Tieto najťažšie cirkevné tresty však Matúšovi Čákovi vôbec neublížili. Oligarcha totiž vo svojej doméne (*terra Mathei*) pevne kontroloval aj cirkevné inštitúcie a nižší klérus. Preto exkomunikáciu ani interdikt nemal kto vyhlásiť. Keď sa k tomu z poverenia pápežského legáta odhodlal ostrihomský arcibiskup Tomáš, Matúš Čák prešiel do mohutnej protiofenzívy a jeho kasteláni systematicky plienili arcibiskupské majetky. Arcibiskup Tomáš v tejto situácii nevidel iné východisko ako uzavrieť s Matúšom prímerie.

V ešte horšom položení sa ocitol nitriansky biskup Ján, pretože väčšina majetkov biskupstva ležala v bezprostrednej blízkosti čakovských majetkov. Tie najbližšie nechal Matúš obsadiť hneď, ako sa z biskupa Jána

Tematín na začiatku 14. storočia – rekonštrukcia
Zdroj: Ing. arch. Martin Bóna

stal verný prívrženec kráľa Karola Róberta. Matúš využíval biskupských poddaných ako lacnú pracovnú silu pri prestavbe Trenčianskeho hradu a v dedinách usádzal rôznych svojich služobníkov. V druhej fáze sporu s biskupom začal sám vyberať cirkevný desiatok patriaci biskupovi pričom spočiatku mu ponechával aspoň časť z neho. Neskôr sa už tým neobťažoval a celý desiatok si privlastnil. Taktiež si prisvojil poplatky od hradných jobagiónov, desiatok z včiel a dobytky, čím biskup ročne prichádzal o 300 hrivien striebra. Značné finančné straty biskupstvo utrpelo poklesom príjmov zo všetkých mýtnych staníc na juhozápadnom Slovensku, z ktorých tretina oddávna patrila biskupovi. Biskupovi Jánovi tiež prekážalo, že Matúš Čák chránil Štefana, benediktínskeho opáta zo Skalky, ktorého biskup Ján exkomunikoval a postavil mimo rádu za to, že súc exkomunikovaný slúžil omše rovnako exkomunikovanému palatínovi Matúšovi.³

Neštandardné správanie

Trenčiansky oligarcha sa snažil zefektívniť hospodárenie na svojich rozsiahlych majetkoch aj tak, že na príhodných miestach nechal zakladať nové osady na nemeckom (emfyteutickom) práve. Samozrejme ani z týchto nových sídiel neodovzdával biskupovi predpísaný desiatok. Dokonca posmeľoval nových osadníkov, aby si na základe vlastného rozhodnutia postavili kaplnky či kostoly,

ale biskupovi nedovolil vizitovať v nich ustanovených kňazov. O tom, že Matúš Čák prestal úplne rešpektovať kompetencie nitrianskeho biskupa a prebral faktickú správu Nitrianskej diecézy do vlastných rúk, svedčili jeho ďalšie kroky. Biskup Ján ho oprávnene obvinil, že si úplne privlastnil jeho právomoci a začal vládnuť nad kňazmi v jeho diecéze. Rovnako zbavil biskupa Jána súdnych právomocí a všetko začal rozsudzovať osobne. Správanie sa Matúša Čáka voči cirkvi bolo neštandardné. Trenčiansky oligarcha využil a zneužil svoje mocenské postavenie a postupne sa zmocnil nielen cirkevných majetkov vo svojej doméne, ale uzurpoval si aj kompetencie nitrianskeho biskupa. Nepochybne sa pritom opieral o platné zásady patronátneho práva, ktoré si však vysvetľoval svojvoľne, pričom hrubo narušal imunity cirkvi a duchovných osôb. Vďaka tomu sa mu podarilo dostať do područia nižší klérus vo svojej dŕžave. Väčšina kňazov iba z prinútenia vykonávala všetky jeho príkazy a tých, ktorí chceli naďalej poslúchať svojho diecézneho biskupa, jednoducho nechal vyhnať z fár a kostolov a nahradil ich povolnými klerikmi. Len tak si možno vysvetliť neúčinnosť najťažších cirkevných trestov uvalených na jeho osobu a dŕžavu. Matúš Čák tieto cirkevné tresty nedovolil vyhlásiť a preto ani nenadobudli platnosť.

Zásadný zlom v boji kráľa proti oligarchom sa podarilo dosiahnuť Karolovi Róbertovi v bitke pri Rozhanovciach roku 1312.⁴ Predtým synovia nebohého palatína Omodeja začali plieniť kráľovské majetky ako odplatu za zabitie ich otca. Súčasne nadviazali kontakty s Matúšom

Tematín na začiatku
14. storočia – rekonštrukcia
Zdroj: Ing. arch. Martin Bóna

Trenčianskym, od ktorého očakávali vojenskú pomoc. Matúš im vyšiel v ústrety a zhromaždil 1 700 kopijníkov, z ktorých časť najal ako žoldnierov najmä na Morave. Starší historici sa domnievali, že bitky pri Košiciach sa zúčastnil aj sám Matúš, čo však nebolo v zhode so skutočnosťou. Veliteľom expedičného zboru bol Aba Pekný z hlohovskej vetvy Abovcov, ktorý v boji zahynul. Matúš Čák mal v čase bitky viac ako 50 rokov. Zrejme už mal podlomené zdravie a na jednu nohu kríval. Po prehratej bitke však pochopil, že mnohí z jeho tábora začínú váhať vo vernosti voči nemu. Víťazstvo kráľa malo silný psychologický účinok. Mnohí šľachtici, ktorí dovtedy slúžili oligarchom zo strachu a donútenia, začali uvažovať o prechode do kráľovského tábora. Toto nebezpečenstvo si celkom jasne uvedomil aj trenčiansky oligarcha. Rozhodol sa hľadať spojencov.

Hľadanie spojencov

Trenčiansky oligarcha ani v pomerne nepriaznivom období nestrácal hlavu. Snažil sa získať silného spojenca, o ktorého by sa mohol oprieť a udržať si aspoň jadro svojej domény. Český kráľ Ján Luxemburský ako možný spojenec neprichádzal do úvahy, pretože Matúš otvorene podporoval odboj moravskej šľachty proti

jeho vláde a na svoj dvor prijal viacero odbojných moravských šľachticov. Preto zrejme už začiatkom roku 1314 nadviazal intenzívnejšie kontakty s rakúskymi Habsburgovcami, ktorí patrili k odporcom Jána Luxemburského a ani ich vzťah ku Karolovi Róbertovi nebol najlepší. Užšie spojenectvo medzi Matúšom Čákom a Habsburgovcami mal spečatiť sobášny zväzok medzi niektorým zo synov Albrechta Habsburského a podľa mena neznámej Matúšovej dcéry. Matúš dokonca začal chystať honosné zásnuby na Trenčianskom hrade a na tento účel rozkázal vybrať vo svojej dŕžave osobitnú taxu. Habsburgovci však v poslednej chvíli od tohto kroku odstúpili a 23. júla 1314 uzavreli spojenectvo s Karolom Róbertom.

Napriek zmenšujúcej sa dŕžave bol Matúš Čák nebezpečným protivníkom. Na vlastnej koži sa o tom presvedčil český kráľ Ján Luxemburský. Matúš a jeho stúpenci z radov moravskej šľachty už dlhší čas kontrolovali viacero hradov a pevností na uhorsko-moravskom pome-

dzí a znepokojovali najbližšie okolie. Kráľ Ján sa v máji 1315 rozhodol s týmto stavom skoncovať, a tak už začiatkom júna stál na čele svojho vojska na hraniciach kráľovstva. Prvým útokom dobyl hrad Veselí a posmelený úspechom obľahol Matúšov hrad Holíč. Brániacej sa posádke vyslal Matúš na pomoc svoje vojsko, ktoré sa s veľkou vervou pustilo do boja s protivníkom. Najmä bojovým pokrikom a intenzívnou lukostreľbou sa Matúšovmu vojsku podarilo vnieť paniku do radov protivníka, ktorý začal v zmätku ustupovať. Podľa kronikára Petra Zbraslavského iba zásluhou českého veľmoža Jindřicha z Lipé sa české vojsko znovu zošikovalo a bez väčších ťažkostí v boji muža proti mužovi obrátilo Matúšovo vojsko na ústup. Kráľ Ján sa napriek tomu nepustil do prenasledovania nepriateľa, pretože sa vraj obával možných úskokov v neznámom teréne a pristúpil na rokovanie s Matúšom. Mrzelo ho aj to, že kráľ Karol Róbert sa k jeho výprave nepridal, hoci v zmysle predchádzajúcej dohody mali obaja spoločne napadnúť odbojného oligarchu.⁵

Posledné roky

Roku 1317 zorganizoval Matúš veľkú vojenskú výpravu, ktorá smerovala cez južné územia Hontu, Novohradu, Gemera, Boršodu až do Abova, kde jeho vojsko ob-

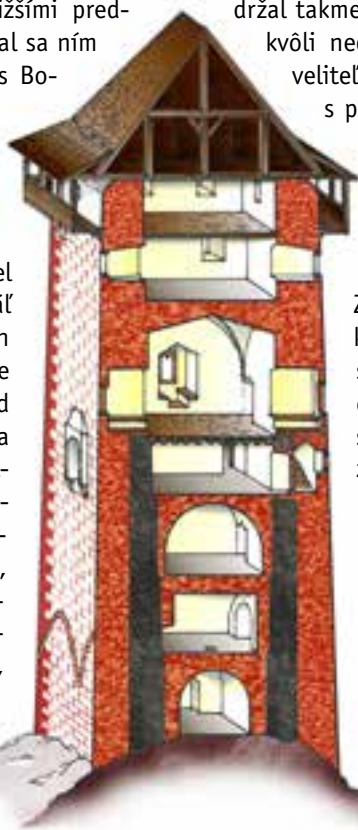

Živánska veža z konca 13. storočia – fotorekonštrukcia
Zdroj: Ing. arch. Martin Bóna

ľahlo a podpálilo mestečko Moldavu nad Bodvou. Mestečko bránil jeden z najbližších kráľovských dvoranov Filip Druget, župan spišský a abovský. V zmätku, ktorý nastal, Matúšovi vojaci takmer zajali Filipa, ktorému sa podarilo iba so šťastím vyviaznuť.⁶ Celkom jasným cieľom spomínanej výpravy bola demonštrácia sily trenčianskeho oligarchu, ktorý cestou plienil majetky tých, čo prebehli do tábora kráľa. Nie je známe, že by Karol Róbert nejakým spôsobom na Matúšovu akciu reagoval. Karol Róbert počas posledných 5 rokov na trenčianskeho pána neútočil. Bol si vedomý, že čas hrá v jeho prospech. Na vedenie frontálneho útoku proti Matúšovým hradom potreboval dobre vyzbrojené vojsko, ktoré by muselo dobýjať hrad za hradom. Matúš v tom čase už takmer Trenčín neopúšťal. Bolo mu jasné, že svoje roky má spočítané.

Napriek očakávanému koncu svojho života nezanechal žiaden závet. Zrejme iba pred svojimi najbližšími predstavil svojho dediča. Stal sa ním Štefan Čech (Stephanus Bohemus), syn Matúšovej sestry a Zdislava z rodu Šternberkovcov. Na samom konci zimy 18. marca 1321 Matúš Trenčiansky zomrel prirodzenou smrťou. Kráľ Karol až po dvoch rokoch dal príkaz, aby menšie kráľovské vojsko pod velením Mikuláša, syna Omodejovho z rodu Gut-Keled vstúpilo do Matúšovej zeme. Veliteľ Mikuláš sa vybral na Ponitrie, kde sa mu bez boja vzdali štyri Matúšove hrady: Oponice, Uhrovec, Prievidza a Bojnice. Iba

Trenčín – veža
(rekonštrukcia)
Zdroj: Ing. arch.
Martin Bóna

posádka Topolčianskeho hradu odmietla otvoriť hradnú bránu. Do leta sa však situácia zmenila a kasteláni hradov zlákaní príslubom beztriestnosti, napospol všetci odovzdali Matúšove hrady. Trenčiansky hrad sa však pripravoval na odpor. Vydržal takmer mesačné obliehanie, ale kvôli nedostatku potravín a vody veliteľ hradu ponúkol kapituláciu s podmienkou, že bude môcť z hradu slobodne odísť aj so svojimi najbližšími familiármi. Štefan Čech vyjednal s kráľom aj odovzdanie dvoch hradov na Záhorí (Branča a Holíča), ktoré mohol užívať až do svojej smrti z titulu dievčenskej štvrtiny po matke, sestre Matúša Čáka. Po zlomení moci oligarchov mohol kráľ Karol Róbert pristúpiť ku konsolidácii rozsiahleho Uhorského kráľovstva.

Poznámky

¹ Najlepším znalcom Matúša Čáka bol maďarský historik Gyula Kristó, ktorý publikoval o ňom 2 monografie a via-

cero štúdií, ktoré vyšli aj v slovenských historických periodikách.

² Kráľ Ondrej III. zbavil Matúša palatínskej hodnosti, ale trenčiansky oligarcha tento titul používal až do svojej smrti.

³ SEDLÁK, Vincent: Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae II. Bratislavae 1987, č. 312

⁴ Aj súčasníci hodnotili rytiersku bitku na rozhanovskom poli neďaleko Košíc za najvýznamnejšie vojenské stretnutie od čias tatárskeho vpádu.

⁵ Karol Róbert dal prednosť dobytíu hradu Visegrád, z ktorého Matúšova posádka znepokojovala kráľa.

⁶ RDSL II, č. 898 a č.1001.

Prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc. (1952).

Po absolvovaní strednej školy študoval v rokoch 1971 – 1976 na Filozofickej fakulte UK. Od roku 1977 pracuje v Historickom ústave SAV a od roku 1994 prednáša stredoveké dejiny Slovenska na Katedre slovenských dejín FF UK. Zaoberá sa dejinami osídľovania Slovenska, genézou šľachtických rodov. Podieľal sa na syntézach a učebniciach slovenských dejín a je spoluautorom syntéz slovenských miest.